

Piotr A. Owskiński (Kraków)*

ORCID: 0000-0001-7862-3345

Received: 1.12.2020

Accepted: 29.06.2021

Published: 23.12.2021

Adnotacja w parafialnym *Liber Natorum* (1864–1869) jako rodzaj tekstu. Studium tekstologiczno-kodykologiczne

Artykuł stanowi próbę tekstologiczno-kodykologicznej analizy i prezentacji charakterystycznych cech polskiego i rosyjskiego języka urzędowego w adnotacjach parafialnej, metrykalnej księgi urodzonych (ochrzczonych) z Buska-Zdroju z XIX wieku. Celem eksploracji jest próba odpowiedzi na pytanie, czy analizowane wpisy w księgach mogą być postrzegane jako schemat noty w parafialnej księdze metrykalnej, a zatem jako typ tekstu. Autor koncentruje uwagę na strukturze i cechach charakterystycznych poszczególnych adnotacji. Tłem tak zdefiniowanego obszaru badawczego jest natomiast zarys struktury i funkcji parafialnej księgi metrykalnej oraz jej wpisów.

Słowa kluczowe: księga kościelna, lingwistyka tekstu, tekst, tekstualność

An annotation in the parish register *Liber Natorum* (1864–1869) as a text type. A textlinguistic-codicological study

The paper is an attempt at a textlinguistic-codicological analysis and presentation of the the specific features of the Polish and Russian administrative language in the registrations of the parish register from Busko-Zdrój from the 19th century. The aim of the exploration is to answer the question whether the examined annotations can be regarded as a pattern of the registration in a parish register, and therefore as a text type. The author focuses on the structure and characteristics of the individual registrations. The background for such defined research area is the outlining of the structure and function of the parish registers and their entries.

Keywords: parish register, text linguistics, text, textuality

* dr Piotr A. Owskiński, Uniwersytet Jagielloński, Instytut Filologii Germańskiej, al. Adama Mickiewicza 9a, 31-120 Kraków, e-mail: piotr.owsinski@uj.edu.pl

Ein Vermerk im Kirchenbuch *Liber Natorum* (1864–1869) als Textsorte. Eine textlinguistisch-kodikologische Studie

Der Beitrag ist als Versuch einer textlinguistisch-kodikologischen Analyse der polnischen und russischen Juristensprache in den Eintragungen des im Pfarrkanzleiarchiv in Busko-Zdrój aufbewahrten Taufregisters aus der Mitte des 19. Jh. konzipiert. Er verfolgt das Ziel, die Frage zu beantworten, ob die untersuchten Eintragungen im Taufbuch als Schema eines Vermerks im Taufregister und somit als Texttyp solch eines Eintrags angesehen werden dürfen. Der Autor fokussiert seine Aufmerksamkeit auf die Struktur sowie die charakteristischen Merkmale eines solchen Vermerks. Hintergrund des so umrissenen Untersuchungsgebietes ist wiederum die Skizze der Struktur und der Funktion eines Taufbuches und dessen Eintragungen.

Schlüsselwörter: Kirchenbuch, Textlinguistik, Text, Textualität

1. Uwagi wstępne, cel eksploracji oraz zarys stanu badań

Poniższy artykuł stanowi próbę interdyscyplinarnej makrostrukturalnej analizy historycznego tekstu z XIX wieku poruszającej się na styku powstałej w latach 60. XX wieku w RFN lingwistyki tekstu oraz wyodrębnionych również w ubiegłym stuleciu eksploracji kodykologicznych, które już same w sobie wykazują wysoce wieloaspektową naturę, gdyż bazują na metodach

badań wcześniej ukształtowanych, klasycznych nauk pomocniczych historii, zwłaszcza paleografii i dyplomatyki. Oprócz nich kodykologia wchodzi również na pole badań bibliologii, a nawet częściowo historii sztuki. Ta interdyscyplinarność jest efektem natury źródeł, które pozostają w kręgu zainteresowań kodykologii. Przedmiot badań tej nauki pomocniczej historii stanowi kodeks, którego od innych form źródeł pisanych odróżnia nie treść, lecz cecha zewnętrzna, tj. złączenie kart (ewentualnie desek) wzdłuż jednego z brzegów (Grulkowski 2015: 19).

Jako inspiracja do poniższych dociekań posłużyły wcześniejsze osiągnięcia badaczy, którzy poświęcali swoją uwagę historycznym gatunkom tekstu¹, wyróż-

¹ Samo pojęcie 'tekst' nie zostało właściwie do dzisiaj zdefiniowane w zadowalający sposób (por. Gruzca 2009: 98; Rzeszutko-Iwan 2009: 57; Wilkoń 2002: 7). Jedną z bardzo wielu możliwych definicji przedkłada Bußmann (por. 1990: 776), postrzegając tekst jako formę komunikacyjnego wyrazu pewnego działania językowego, z jednej strony określanego przez zewnętrzne kryteria pragmatyczne, charakterystycznego dla danej sytuacji i odpowiadającej oczekiwaniom odbiorcy tekstu intencji komunikacyjnej, a z drugiej strony na podstawie wewnętrznych cech językowych spójnej struktury wykraczającej poza ramę i strukturę zdania. Te wewnętrzne i zewnętrzne cechy tekstu wzajemnie określają tekstualność abstrakcyjnej jednostki, jaką jest 'tekst', która z kolei leży u podstaw jego konkretnym realizacjom na płaszczyźnie 'parole'.

niając wśród nich literackie, religijne, historiograficzne użytkowe, fachowe oraz prawnicze gatunki tekstu (por. Wiktorowicz 2009: 265). W tym miejscu należy jednak koniecznie zauważyć, iż analizowane tutaj adnotacje w księdze kościelnej będą badane w ramach lingwistyki tekstu pod komunikatywno-pragmatycznym kątem jej nachylenia, co doprowadzi do odpowiedzi na pytanie o cel danego tekstu, który zostaje lub potencjalnie może zostać realizowany w danej sytuacji komunikacyjnej, uwzględniającej czas, miejsce oraz okoliczności jego powstania przy jednoczesnym szkicu tła społeczno-kulturowego (por. Brinker 2010: 14–15; Feret 2019: 104; Labocha 2009: 50; Mazur 1990: 81; Rzeszutko-Iwan 2009: 58; Schwarz-Friesel, Consten 2014: 18; Topbaş, Yilmaz 2019: 402; Wiktorowicz 2009: 265), co jednoznacznie wynika z faktu, iż teksty są zasadniczo produkowane i recypowane w określonej sytuacji komunikacyjnej (por. Błachut 2018: 92). W oparciu o wywód Heinemanna (2008: 136–137), należy stwierdzić, iż decydujący jest pragmatyczny aspekt – tj. komunikacyjne zadanie – tekstu w ramach konkretnej społecznej interakcji. Przy pomocy tekstów bowiem stają się możliwe koordynacja ludzkich działań, przygotowanie oraz realizacja wszelkiego rodzaju czynności, przekaz doświadczeń i intencji, sterowanie zachowaniem społecznym oraz wreszcie umożliwienie wyrazu i percepcji procesów wewnętrznych. W takim rozumieniu teksty rzeczywiście okazują się funkcjonować jako podstawowe jednostki komunikacji językowej, jako narzędzie działania komunikacyjnego, przy pomocy którego w złożonych procesach interakcji społecznych partnerzy komunikacji mogą dążyć do założonych przez siebie celów, a także je osiągać.

Dynamika komunikacji społecznej, użycia języka oraz przebiegu procesów poznawczych człowieka w określonym kontekście sytuacyjnym zakłada natomiast pojmowanie tekstu w kategoriach dynamicznych, na co zwraca uwagę również Żmudzki (2019: 235), twierdząc, że pod pojęciem ‘tekstu’ należy pojmować kompleksowe językowe działanie komunikacyjne (niezależnie od materialnej formy jego wyrazu), które realizowane jest poprzez funkcjonalnie zintegrowane kompleksowe wyrażenie według prototypowych schematów konceptualizacji

Dopiero w oparciu o wyżej przytoczoną definicję staje się możliwe ujęcie tekstu z punktu widzenia komunikacji i pragmatyki, w świetle których będzie się on jawił jako tematycznie i/lub funkcjonalnie koherentna struktura złożona pod względem języka lub języka i budowy (por. Göpferich 1995: 56–57), z którym także zgadza się stwierdzenie Czachura (por. 2009: 298): „lingwistyka tekstu umiejscawia tekst w kontekście społecznym i kulturowym, uwzględniając przy tym kognitywistyczne i komunikatywistyczne paradygmaty analizy tekstu”. Takie właśnie ujęcie stanie się podstawą dociekań w ramach niniejszego artykułu.

Interesujące jest także stanowisko Kapuścińskiej, która w swoim artykule nie bez racji twierdzi, że opracowanie ogólnie akceptowalnej i akceptowanej definicji ‘tekstu’ jest bardzo trudne z uwagi na fakt, iż w miarę upływu lat i postępującego rozwoju lingwistyki tekstu jako dziedziny językoznawstwa powstające różnorodne koncepcje tego pojęcia przyczyniały się do postępującej atomizacji terminu (por. Kapuścińska 2013: 122).

i kompozycji, cechujące się określonymi illokutywnymi indykatorami sygnalizującymi przynależność do określonego typu działania, za pomocą którego mówiący bądź piszący dąży do osiągnięcia zamierzonego celu komunikacyjnego w sposób adekwatny do sytuacji. Wyżej zaprezentowane stanowiska zgadzają się wobec tego z teorią Pike'a – jednego z prekursorów lingwistyki tekstu (por. Polański 1999: 344), który w swojej tagmemice definiuje działanie językowe (czyli produkcję i recepcję tekstów) jako rodzaj zachowania ludzkiego, tzn. język jest taką fazą działania człowieka, która w żadnym wypadku nie może zostać oddzielona od jego działania niewerbalnego. Za każdym razem język musi być zatem obserwowany w kontekście ludzkich relacji, gdyż zarówno działanie werbalne, jak i niewerbalne wspólnie tworzą jednolitą całość i tylko w takim świetle powinny być analizowane (Pike 1971: 26).

W żadnym razie finalnym celem lingwistyki tekstu nie jest sama tylko analiza, opisanie lub eksplikacja konkretnych tekstów jako konkretnych ciągów wyrażeniowych. Celem tym jest poznanie (rekonstrukcja) mentalnych form (struktur, reguł), na podstawie których ludzie z jednej strony tworzą teksty jako znaczące ciągi wyrażeniowe, a z drugiej rozumieją konkretne teksty, a także reguły praktycznego (komunikacyjnego) posługiwania się nimi (Grucza 2009: 100).

W konkretnym wypadku lingwistyka tekstu może [...], a nawet powinna, ograniczyć się do analizy konkretnego rodzaju i/lub gatunku tekstów i związanych z nimi konkretnych tekstowych właściwości konkretnych mówców-słuchaczy. Inaczej mówiąc, z punktu widzenia relatywistycznej teorii języków lingwistyka tekstu powinna rozpocząć od poszukiwania i rekonstruowania tekstowości poszczególnych rodzajów i/lub gatunków tekstów, a nie od poszukiwania i rekonstruowania tekstowości w ogóle. Charakter kanoniczny ma natomiast zdanie, iż punkt wyjścia rozważań lingwistyki tekstu w każdym wypadku stanowią konkretni mówcy-słuchacze (pisarze-czytelnicy) i związane z nimi konkretne teksty (Grucza 2009: 102).

„Dopiero wtedy, gdy odpowiemy sobie wystarczająco na pytanie, a przynajmniej założymy, iż wiadomo nam, co jest tekstem, a co nim nie jest, możemy przystąpić do klasyfikacji zbioru twórców za teksty uznanych” (Kaczmarkowski 1987: 118). Toteż uwzględniając powyższe dywagacje na temat definicji i istoty tekstu oraz przedmiotu badań lingwistyki tekstu, wreszcie staje się możliwa próba uznania adnotacji w metrykalnej księdze kościelnej (tutaj: nota w *Księdze Urodzonych, Liber Natorum*) za specjalistyczny gatunek (typ) tekstu² (niem.

² Definicja 'gatunku tekstu' ('typu tekstu') nie jest jednorodna i może zawierać w sobie różne punkty ciężkości: komunikacyjno-funkcjonalny Brinkera (2010: 120–126), komunikacyjno-pragmatyczny Heinemanna (2008: 114–115), kognitywny Assmanna (1988: 9–19) i Zieglera (2003: 55) albo operacjonalistyczny de Beaugrande'a i Dresslera (1981).

Textsorte), interpretowany jako językowe i społeczne działanie, dzięki któremu jego odbiorca zostaje poinformowany o zaistnieniu określonego faktu zarówno cywilno- i administracyjnoprawnego (nadanie imienia dziecku, urzędowe poświadczenie urodzenia i istnienia konkretnego człowieka w konkretnej grupie społecznej w konkretnie określonym czasie na konkretnie określonym obszarze geograficznym), jak i religijno-sakralnego wyrażającego się w początku funkcjonowania człowieka w metafizycznej sferze Kościoła, zainicjowanego poprzez akt chrztu. W tym miejscu należy oczywiście wykazać, iż konkretne wpisy są refleksem i realizacją swego rodzaju matrycy, pod którą rozumie się abstrakcyjny wzorzec (tekstem) zawierający przynajmniej minimum relewantnych cech konstytuujących go jako tekst tego akurat rodzaju. „Naturalnie, teksty mogą w mniejszym lub większym stopniu realizować wzorzec, jednak nie zmienia to faktu, że stanowi on zawsze punkt odniesienia interpretacji i jest źródłem ewentualnych kontrastów dla realizacji niekonwencjonalnych” (Pałuszyńska 2010: 160, por. też Mazur 1990: 73–74)

Bogata literatura przedmiotu oraz szeroko zakrojone, intensywne, zarówno teoretyczne, jak i empiryczne badania natury tekstologicznej sprzyjają powstawaniu prac prezentujących wyniki eksploracji obejmujących swym zakresem niezwykle różnorodną tematykę analizowanych tekstów. „Autorzy zajmujący się historycznymi gatunkami tekstu wychodzą od materiałów rękopiśmiennych lub najwcześniejszych druków i starają się opisać gatunki tekstu w badanym materiale rękopiśmiennym” (Wiktorowicz 2009: 265–266), reprezentowanym m.in. przez księgi miejskie (a w nich: testamenty, listy dłużnicze), księgi zielarskie, księgi gospodarstwa domowego (a w nich: hasła encyklopedyczne, porady, przepisy kucharskie oraz porady dotyczące prowadzenia gospodarstwa domowego) oraz teksty korespondujące z życiem religijnym (*diatessaron*, modlitwa) (por. Czachur 2007, 2008: 461–474; Czachur, Zimmer 2018: 35–51; Simmler 2002: 289–367; Waligóra 2002: 475–499; Wiktorowicz 2009: 266–269, 2019: 215–225)³.

Celem poniższego artykułu jest natomiast synchroniczna analiza tekstu sporządzonych w języku polskim i rosyjskim adnotacji w *Księdze Urodzonych* będącej w użytku w latach 1864–1869 w kancelarii parafialnej przy rzymskokatolickim

³ Oczywiście rzeczą jest także, iż paralelnie do badań tekstów historycznych publikowane są wyniki prężnych badań tekstów literackich oraz (współczesnych) tekstów specjalistycznych z dziedziny medycyny i prawa (por. Berdychowska 1989, 1993, 1994; Bilut 1990, 1993a, 1993b; Grucza 2003, 2004, 2006; Iluk 1992, 1998; Owiński, Paluch 2020a, 2020b; Paluch, Owiński 2020; Weigt 2000). Oprócz nich zarówno polska, jak i niemiecka lingwistyka tekstu dysponują też dość licznymi pracami prezentującymi rezultaty badań z zakresu badań interkulturowych, przekładoznawczych oraz genologicznych, jak również badań poszczególnych rodzajów tekstów: listów handlowych, dowcipów, tekstów radiowych, graffiti, nekrologów, ulotek lekarstw, przepisów kulinarnych, prognoz pogody, instrukcji obsługi, ogłoszeń matrymonialnych (por. Smykała 2009: 282–285).

kościelne pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny w położonym na Kielecczyźnie Busku-Zdroju⁴, co z kolei wpisuje się w trend badań nad historią lokalnej społeczności w świetle różnego rodzaju dokumentów historycznych. Przy tym warto zauważyć, iż współcześnie księgi metrykalne stają się interesującym przedmiotem różnorodnych analiz, co z kolei wynika z przekonania o ich wysokiej wiarygodności i szczegółowości, aktualności w danym czasie oraz zakresu obejmowania przez nie wszystkich warstw społecznych:

Dziś coraz większego znaczenia nabierają badania nad księgami metrykalnymi – prowadzonymi przez parafie, a zawierającymi zapisy ochrzczonych, zawartych małżeństw i zgonów – i to pod względem różnych aspektów. Są one wykorzystywane przy opracowywaniu dziejów danej parafii, z reguły na potrzeby określenia liczebności parafii oraz przy opisywaniu życia sakramentalnego parafian. Poza tym często służą one jako źródło do badań nad dziejami społeczno-gospodarczymi, demografią historyczną czy też onomastyką. Coraz popularniejsze stają się badania genealogiczne, o czym świadczy intensyfikacja wizyt w archiwach kościelnych, a także państwowych, ludzi poszukujących swoich przodków i genealogicznych korzeni. Duże znaczenie ksiąg metrykalnych wynika z ich wysokiej wiarygodności – znajdowały się one pod kontrolą władz kościelnych i cywilnych – oraz z tego, że obejmowały wszystkie warstwy społeczne i były wytwarzane zaraz po danym wydarzeniu. Nie do przecenienia jest także ilość zawartych informacji w spisywanych dawniej aktach metrykalnych, w przeciwieństwie do dzisiejszych lakonicznych zapisów w tychże aktach (Sztandera 2015: 225–226).

W tym miejscu warto jednak nadmienić, iż ten rodzaj dokumentów nie był jeszcze analizowany z perspektywy lingwistyki tekstu. Uwzględniając natomiast prawa teorii ugruntowanej przewidującej brak prekonceptualizowanej wiedzy, udaje się jednak wyabstrahować ogólną kategorię (tutaj: rodzaj tekstu – nota w metrykalnej księdze ochrzczonych), aby móc ujrzyć utrwalone na piśmie dokumenty procesy społeczne, których refleksem jest adnotacja w księdze.

2. Charakterystyka źródła i jego specyfiki w kontekście ustaleń kodykologicznych

Punktem wyjścia dla poniższych rozważań należy uczynić stwierdzenie, iż poddana analizie buska *Księga Urodzonych* z drugiej połowy XIX wieku jednoznacznie może zostać uznana za ‘księgę urzędową’ (niem. *Amtsbuch*), tj. takie źródło w formie zwartej księgi, którego konstytutywnym elementem oraz treścią

⁴ Busko-Zdrój – miasto powiatowe w województwie świętokrzyskim oddalone ok. 50 km na południe od stolicy województwa – Kielc.

są wpisy porządkujące i zabezpieczające określone informacje, dotyczące zaistnienia konkretnych zdarzeń o charakterze cywilno- i publicznoprawnym. Do najważniejszych obszarów funkcjonowania ksiąg urzędowych zalicza się dokumentację i zabezpieczenie praw, prowadzenie budżetu i rachunków danej instytucji, dokumentację posiedzeń i negocjacji (protokolarz), jak również sterowanie ich przebiegiem. W szczególności zakładano je zatem celem wspierania administracji w szerokim tego słowa znaczeniu oraz sądownictwa również z gospodarczymi przedsięwzięciami w tle⁵ (por. Kretzschmar 2018). Z tego względu ‘księgi urzędowe’ w różnych formach prowadzone były przez władze państwowe i miejskie, przy czym różniły się od siebie pod względem pełnionej funkcji i charakteru umieszczanych w nich wpisów (księgi miejskie, urbarze, księgi ławnicze itp.)⁶.

Wśród ksiąg prowadzonych przez kancelarię parafialną wyróżnić należy dwie główne grupy ksiąg: metrykalne i konsystorskie, które uzupełniane są jeszcze dodatkowo przez sumariusze⁷ i raptularze⁸. Czasami dodatkowe zastosowanie znajdują także kroniki parafialne. Dopiero poszczególne rodzaje ksiąg odnotowują już w sposób szczegółowy konkretne obszary działalności parafii, cechując się przy tym wysokim stopniem specjalizacji determinowanej przez treść noty, przy czym nierzadko mamy do czynienia z całymi seriami danej księgi. Podczas gdy księgi metrykalne⁹ zawierają adnotacje o konkretnych czynnościach publicznoprawnych oraz fakcie wystawienia stosownego dokumentu potwierdzającego

⁵ Również w przypadku ‘księgi urzędowej’ trudno znaleźć jedną, ogólnie obowiązującą definicję. Wszystkie jednak podkreślają jako jej istotę fakt, iż ma ona postać księgi oraz formę w postaci następujących po sobie wpisów dokonywanych w określonym czasie (por. Franz 1993: 55, Hartmann 2004: 40, Kretzschmar 2018, Richter 1979: 24).

⁶ Na uwagę zasługuje również fakt często prowadzonych badań języków kancelaryjnych z zakresu języka prawa i administracji zarówno z perspektywy synchronicznej, jak i diachronicznej z uwzględnieniem badań o charakterze kontrastywnym, podejmowanych w ramach dociekań zarówno germanistycznych, jak i polonistycznych (m.in. Becker-Mrotzek 1999, 2000; Czachur 2007, 2008; Hoffmann 1989; Malinowska 2001; Piętkowa 2004; Wojtak 2004). Napotkać można również prace prezentujące wyniki badań nad historycznymi gatunkami tekstu, w których uwaga badaczy koncentruje się na typie tekstu ‘testament’ (m.in. Czachur, Zimmer 2018; Kaleta-Wojtasik 2001; Spáčilova 2000; Wiktorowicz 2011). Wreszcie dość szeroką paletę pozycji literatury reprezentują publikacje polskich historyków języka, analizujących język kancelaryjny pod różnymi względami utrwalony pisemnie w dokumentach kancelarii miejskich dzisiaj polskich miast (Biaduń-Grabarek 2017; Biszczyński 2013; Bogacki 2009; Chromik 2010; Firyn 2017; Firyn, Owsiański 2020; Grabarek 1984, 2017; Kaleta-Wojtasik 2004; Łopuszańska 2017; Moskała, Owsiański 2019; Owsiański 2017a, 2017b, 2017c, 2019).

⁷ Sumariusz (łac. *summa*) – 1) wyciąg z dokumentów, dzieł itp.; 2) spis, rejestr [<https://sjp.pwn.pl/szukaj/sumariusz.html> (4.10.2020)].

⁸ Raptularz (łac. *raptularius*) – księga lub brulion służące do odręcznego spisywania różnych wiadomości, zdarzeń, anegdot itp. [por. <https://sjp.pwn.pl/slovníki/raptularz.html> (4.10.2020)].

⁹ Do tej grupy ksiąg należy zaliczyć następujące typy ksiąg: *Księga Urodzonych / Ochrzczo-nych (Liber Natorum / Baptisatorum)*, *Księga Zaślubionych (Liber Matrimonium / Copulatorum)*, *Księga Zmarłych (Liber Mortuorum / Defunctorum)*.

daną czynność, księgi konsystorskie¹⁰ dokumentują szeroko pojętą działalność parafii oraz jej organizację.

Prezentowany poniżej rejestr stanowiący zwartą całość w formie czystopiśmiennej księgi przechowywanej w kancelarii parafialnej przy parafii pw. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny w Busku-Zdroju, zatytułowanej *Akta Urodzonych od 1864 do 1869 r.* jest najstarszą księgą przechowywaną w zbiorach parafii. Na grzbiecie dokumentu widnieje jednak inny tytuł, tzn. *AKT CHRZTU 1864–1869*_(1–183). Jej zachowana tekturowa okładka pozostaje nieuszkodzona, przy czym uwagę zwraca fakt, iż obecna oprawa, pozbawiona oryginalnego grzbietu, na pewno pochodzi z XX w. (według opinii obecnego kanclerza – prawdopodobnie z lat 40.)¹¹. Na grzbiecie księgi umieszczono także niewielki skrawek papieru (dziś nie do końca przylegający do grzbietu), zawierający odręcznie sporządzoną, współcześnie mocno wyblakłą i nieczytelną notatkę (tytuł) informującą o zawartości księgi i przedziale czasowym jej użytkowania¹². Manuskrypt o grubości ok. 2,5 cm zawiera 231 papierowych kart o wymiarach 33x20 cm, ponumerowanych ołówkiem w prawym górnym rogu za pomocą cyfr arabskich. Na zewnętrznej krawędzi stronice opatrzone marginesem o szerokości 3 cm nie zostały poliniowane. Bardzo sporadycznie ranty zawierają dodatkowe, a przy tym dużo później odnotowane (w latach 1948–1951) informacje istotne z punktu widzenia specyfiki analizowanej księgi metrykalnej, dotyczące daty i miejsca śmierci danej osoby lub zawarcia przez nią sakramentu małżeństwa, przy czym wpisy te pojawiają się niekonsekwentnie.

Ogólny stan rękopisu, w którym stwierdza się działalność kilku rąk pisarskich¹³, można ocenić jako dobry. W dokumencie nie stwierdzono żadnych po-

¹⁰ Księgi konsystorskie stanowią otwartą grupę ksiąg, tzn. nie w każdej parafii muszą być prowadzone wyszczególnione poniżej księgi, a z drugiej strony istnieją również takie, które dotyczą innych obszarów działalności parafii, np. nominacji proboszczów, wykazów dzieci przystępujących do pierwszej komunii świętej, liczby wydanych komunikantów, a tym samym ludzi przyjmujących komunię itp. Wśród najczęściej spotykanych ksiąg tego rodzaju wymienia się następujące serie: *Status animarum* (dokumentująca liczbę wiernych w parafii w określonym czasie), *Księga Zapowiedzi*, *Księga Ogłoszeń Parafialnych*, *Księga Chorych i Zaopatrzonych*, *Księga Bierzmowanych* (por. też Waluś 2010: 142).

¹¹ Świadczy o tym również naklejka umieszczona na okładce, opatrzona tytułem całej księgi. Oprawiający księgę miejscowy drukarz, księgarz i introligator umieścił nazwę swojego zakładu wraz z adresem oraz numerem telefonu, drukując je po obwodzie rzeczonyj naklejki.

W tym miejscu pragnę złożyć serdeczne podziękowania Pani dr Annie Paluch oraz Panom Zbigniewowi Hrywniakowi i Dzmityrowi Zaitsau za okazaną pomoc, życzliwość, profesjonalizm oraz cenne uwagi i wskazówki, które okazały się nieodzowne podczas powstawania poniższego artykułu.

¹² Fakt ustalony w oparciu o widoczny ślad daty oraz paralelne księgi tej samej serii.

¹³ Konsekwentnie pod adnotacjami umieszczano podpis księdza proboszcza, potwierdzający prawdziwość zawartych w niej danych. Jednocześnie określano w tym miejscu funkcję podpisującego: „Ksiądz Antoni Kamiński Urzędnik Stanu Cywilnego parafii Busko. Administrator”. Jak potwierdzają podpisy pod notami, w sierpniu tego samego roku doszło do zmiany proboszcza (po

ważniejszych uszkodzeń, przekreśleń, razur ani też innych śladów utrudniających odczytanie jego treści. W lewym dolnym rogu każdej ze stronik konsekwentnie pojawiają się ślady w postaci zabrudzeń świadczące o częstym użytkowaniu książki, powstałe najprawdopodobniej w wyniku wertowania rejestru. Na drugiej stronie karty opatrzonej numerem 160 drugi z dwóch wpisów z 1868 roku został sporządzony w języku rosyjskim, czego kontynuację można odnaleźć już do ostatniej karty. Fakt ten koresponduje jednoznacznie z wydanym w 1868 r. przez władze carskie przykazem (obowiązującym aż do czasu I wojny światowej) o prowadzeniu tego rodzaju dokumentacji wyłącznie w języku rosyjskim (por. Waluś 2010: 144).

Podział księgi ma charakter chronologiczny, tzn. jej części wyznaczają adnotacje dokonane w roku kalendarzowym, w którym ochrzczono dzieci. Na marginesie przy każdej nocie dodatkowo znajduje się nazwa należącej do parafii miejscowości, z której pochodziło dziecko. Praktyka ta nie zmieniła się także po wprowadzeniu języka rosyjskiego jako języka obowiązującego w dokumencie, np.

1. *Busko* (1864:145)¹⁴ – Буско (1868:98);
2. *Nadole* (1865:164) – Надоле (1868:148);
3. *Zbludowice* (1866:95) – Зблюдовице (1869:220).

Po każdej z części umieszczono dodatkowo tabelaryczny wykaz ochrzczonych w danym roku z przyporządkowaniem imienia i nazwiska pojedynczych osób do konkretnego numeru wpisu (aktu). Następną serią not z kolejnego roku kalendarzowego pojawia się pod wyraźną (podkreśloną grubą kreską) uwagą o rozpoczęciu się tegoż roku. Ponadto wpisy o chrztach z 1867 roku kończą się zamykającym rok protokołem zredagowanym przez proboszcza (druga strona karty 149):

śmierci poprzedniego ks. Wojciecha Świątkiewicza), który kontynuował praktykę konsekwentnego opatrywania swoim podpisem każdego wpisu: „X Mateusz Łojkowski Proboszcz Buski”, a po zmianie języka tekstu na język rosyjski: „Ксиондз Матеуш Лойковски”. Charakter pisma po zmianie proboszcza nie wykazuje jednak zmian, co pozwala przypuszczać, że w kancelarii zatrudniano odpowiedzialne za prowadzenie ksiąg osoby niewymienione nigdzie z nazwiska, dokonujące wpisu, pod którym proboszcz jako zarządca parafii składał jedynie swój podpis. Podczas gdy autorem początkowych adnotacji był proboszcz Wojciech Świątkiewicz, to w przypadku jedynie piętnastu not sporządzonych trzy lata później po polsku (dwie z dn. 25.09.1867, 26.09.1867, trzy z dn. 29.09.1867, dwie z dn. 6.10.1867, dwie z dn. 9.10.1867, 13.10.1867, 22.10.1867, 26.10.1867, 26.11.1867, 27.11.1867, 7.12.1867) możliwe staje się ustalenie ich autora, którym niewątpliwie był ks. Mateusz Łojkowski. Świadczy o tym charakter pisma utrwalonego w tekstach, zgodny z charakterem pisma widocznym w podpisie wspomnianego zarządcy parafii.

Pochodzące z dużo późniejszych czasów (połowa XX w.) uwagi poczynione na marginesach kart (np. o zgonie osoby, o której traktuje nota) wykazują różny charakter pisma i tylko sporadycznie opatrzone zostały nieczytelnym podpisem osoby dokonującej tejsze adnotacji, który zresztą i tak nie pozwala na odczytanie nazwiska pisarza.

¹⁴ W zapisie „(1864:145)” 1864 oznacza rok, a 145 – numer aktu w danym roku.

My Proboszcz Parafii Busko utrzymujący Akta Stanu Cywilnego niżej podpisany Stosownie do artykułu siedemdziesiątego czwartego Kodeksu Cywilnego Polskiego Księgę ni/niejszą Aktów Stanu Cywilnego wzmiankowa/nej parafii co do Urodzonych w dniu dzisiejszym o godzinie dziesiątej wieczor zamknęliśmy a znalazłszy w niej przyjętych w roku bieżącym urodzonych w liczbie sto ośmdziesiątsiedm, liczbą tą ni-niejszym zaświadczamy i Księgę kończy/my tym Protokółem, po którym żaden już akt wpisanym być nie może. X Mateusz Łojkowski Proboszcz Buski Utrzymujący Akta Stanu Cywilnego.

Bezpośrednio pod notami z danego roku kalendarzowego¹⁵ konsekwentnie zamieszczano uwagę o zatwierdzeniu dokonanych wpisów przez księdza dziekana stopnickiego¹⁶ wizytującego podległą mu parafię w Busku:

Widziano w Czasie Wizyty Dekanalnej w Busku dn. 4 Maja 1865.

Sprawdzono w Czasie Wizyty Dekanalnej w Busku dn. 6 Stycznia 1866.

Sprawdzono w Czasie Wizyty Dekanalnej w Busku dn. 5 Lutego 1867.

Sprawdzono w Czasie Wizyty De/kanalnej w Busku dn. 13 Stycznia 1868.

Деканъ Стопницково Деканата/ При тщательной проверке Книги этой содер/жащей Акты Гражданского состояния о рож/денных в Приходе Буско в 1868 году/ Я нашел что она написана по аналогии/ и с другим экземпляром сходно. Гор. Буск 31 октября/12 ноября 1869 года¹⁷.

Ostatnia strona księgi (karta nr 231) zawiera sześciowersową uwagę wpisaną po polsku ręką dziekana wiślickiego w 1863 roku, nadającą analizowanemu manuskryptowi urzędowy charakter, po której następuje nieczytelny podpis dziekana uwierzytelniony urzędową pieczęcią okrągłą z umieszczoną po jej obwodzie informacją o przynależności miejsca do powiatu stopnickiego, a parafii – do dekanatu wiślickiego¹⁸:

¹⁵ Przed wykazem tabelarycznym.

¹⁶ Stopnica – miasto w województwie świętokrzyskim oddalone od dzisiejszego miasta powiatowego Buska-Zdroju o ok. 16 km na wschód; dawna siedziba powiatu stopnickiego (do 1915 roku).

¹⁷ *Dekan' Stopnickogo Dekanata/ Pri tshchatel'nojj proverke Knigi ehtojj soder/zhashchejj Akty Grazhdanskogo sostajanja o rozh/dennykh v Prikhode Busko v 1868 godu/ Ja nashel chito ona napisana po analogii/ i s drugimi ehkzempljarom skhodno. Gor. Busk 31 oktjabrja/12 nojabrja 1869 goda* [Transliteracja z alfabetów cyrylickich na alfabet łaciński, <http://www.ib.uj.edu.pl/documents/15512005/21552662/transliteracja> (18.10.2020)].

¹⁸ Wiślica – miasto w województwie świętokrzyskim oddalone od dzisiejszego miasta powiatowego Buska-Zdroju o ok. 16 km na południe.

Niniejszą księgę miejscową urodzonych w parafii Busko od roku tysiąc osmsetsześćdziesiątego czwartego rozpoczętą z kart półarkuszowych dwiescie trzydzieści jeden złożoną, numerem po/rządowym i cechą właściwą na/każdej karcie opatrzoną przy wyciśnięciu pie/częci urzędowej w dniu dzisiejszym opra/cowano w Nowem Mieście. 31. Grudnia 1863 roku.

3. Charakterystyka budowy i treści tekstu źródła w kontekście ustaleń teksto-logicznych

Adnotacja w buskiej księdze metrykalnej pt. *Akta Urodzonych od 1864 do 1869 r.* służyła jako akt publiczny stanu cywilnego posiadający moc dowodową.

Na wstępie należy przypomnieć, że akty stanu cywilnego wyrosły z kościelnych metryk chrztów, ślubów i zgonów, które początkowo prowadzono wyłącznie dla celów kościelnych. Początki rejestracji stanu cywilnego na ziemiach Europy, w tym również na ziemiach Polski, związane są z historią Kościoła rzymskokatolickiego, a konkretnie z Soborem w Trydencie, zwołanym w 1545 roku przez papieża Pawła III w celu zapobieżenia skutkom reformacji i następnie przeniesionym w 1547 roku, z powodu dżumy – do Bolonii. [...] Sobór ten [...] zakończył się w 1563 roku, odciskając na zawsze piętno na aktach stanu cywilnego poprzez wprowadzenie obowiązku rejestracyjnego urodzin, zgonów i małżeństw. W roku 1577 duchowieństwo polskie przyjęło ustawy Soboru Trydenckiego i od tego czasu przyjąć należałoby organizację rejestracji stanu cywilnego w Polsce (Hrynicky 2016: 359).

Za pomocą takiego aktu dokonują się określone czynności o charakterze prawnym właściwie w kilku przestrzeniach, gdyż niewątpliwie sporządzenie stosownej noty zaczyna spełniać kilka funkcji istotnych z punktu widzenia lingwistyki tekstu. Przede wszystkim można wyróżnić tutaj 1) funkcję semantyczno-pragmatyczną, wyrażającą się w informowaniu odbiorcy tekstu o zaistnieniu konkretnego zdarzenia prawnego (nadanie imienia dziecku, oficjalne potwierdzenie przyjścia na świat człowieka w danej społeczności w określonym czasie na konkretnym obszarze geograficznym) i religijno-sakralnego poświadczającego włączenie nowo ochrzczonego dziecka do grona wiernych Kościoła. Ponadto adnotacje tego rodzaju niewątpliwie spełniają 2) funkcję memorywną oraz sprzężoną z nią mocno 3) funkcję dowodową, ponieważ przechowują informacje o konkretnych osobach i czynnościach publicznoprawnych oraz samym fakcie wystawienia stosownego dokumentu potwierdzającego daną czynność.

Jak testament z punktu widzenia prawa jest konstytuowany tylko przez jeden podmiot (spadkodawcę) warunkujący dokonanie określonej czynności prawnej¹⁹, tak w przypadku adnotacji w metrykalnej *Księdze Ochrzczonych* elementów takich wydaje się być więcej. Otóż powstanie takiego tekstu determinują następujące konieczne dwa podmioty działające (agens):

1. osoba, w której zakresie przyznanych jej przez prawo kompetencji znajduje się dokonanie wpisu (= pisarz kancelaryjny, ksiądz, proboszcz);
2. osoba, na której wniosek dokonywany jest wpis (= ojciec dziecka lub rodzice); oraz jeden element stały, będący niejako biernym odbiorcą czynności, którego istnienie jest mimo wszystko *conditio sine qua non* dla całej czynności (patiens) (= narodzone dziecko). Fakultatywnie mogą pojawić się również świadkowie zgłoszenia, w towarzystwie których składany jest wniosek o wpis. Wówczas można sklasyfikować ich wraz z wnioskodawcą jako podmioty działające 1) i 2) (agens). Charakterystyczne jest również, iż sam chrzest zawsze odbywał się w dniu spisania aktu, w którym jest mowa o dokonanym obrzędzie.

Tekst każdej adnotacji jest silnie sformalizowany, tzn. posiada jasną i przejrzystą strukturę, w ramach której jej poszczególne części stanowią pewną syntaktyczną, logiczną, spójną, akceptowalną i informatywną całość z przewidzianym zadaniem informacyjnym, zakorzenioną w pewnym kontekście z odniesieniami do innych tekstów powstałych w toku użytkowania księgi (np. uwagi i uzupełnienia na marginesie). Każda nota realizuje jeden schemat, według którego jest konstruowana niezależnie od ręki pisarskiej i proboszcza będącego zarządcą parafii odpowiedzialnym za prowadzenie tego rodzaju dokumentacji, przy czym poszczególne elementy składowe tekstu nie są od siebie wyraźnie oddzielone:

1)	wstęp	zawierający każdorazowo nazwę miejscowości;
2)	datacja	nigdy niezapisywana przy użyciu cyfr, lecz zawsze całkowicie słownie;
3)	czas	godzina, o której zjawili się w kancelarii parafialnej wnioskodawcy;
4)	wnioskodawca
(ojciec dziecka)	zawsze z podaniem wieku i miejsca zamieszkania (w późniejszych rosyjskich notach również wraz z podaniem dokładnego adresu), a czasem także wykonywanej profesji;

¹⁹ Wprawdzie innymi istotnymi elementami z perspektywy prawa są spadkobierca i wykonawca testamentu, ale nie są to jednak – przynajmniej w odniesieniu do prawa polskiego lub niemieckiego – elementy absolutnie konieczne dla ważności i skuteczności dokumentu rozrządzenia ostatniej woli.

5)	świadkowie
towarzyszący
wnioskodawcy	zawsze z podaniem ich wieku i miejsca zamieszkania;
6)	cel wizyty
w kancelarii
parafialnej	okazanie dziecka, określenie jego płci;
7)	okoliczności
narodzenia się
dziecka	data, miejsce, czas (godzina);
8)	matka dziecka	zawsze z podaniem jej nazwiska (panieńskiego) i wieku;
9)	informacja o chrzcie
dziecka	data, osoba udzielająca chrztu oraz obowiązkowo nadane imię
10)	imiona i nazwiska
rodziców
chrzestnych dziecka	
11)	zakończenie	informacja o odczytaniu i podpisaniu przez proboszcza aktu z adnotacją o powodzie braku podpisów pozostałych stron z uwagi na ich niepiśmienność
12)	(nie)czytelny
podpis proboszcza	

Analiza adnotacji pozwala jednoznacznie stwierdzić, iż każdy wpis zawiera wyżej określone elementy podawane zawsze w tej samej kolejności:

Działo się to w mieście Busku dnia [dokładna data zapisana słownie] roku o godzinie [dokładny czas] w wieczór/rano/po południu. Stawił się Józef [nazwisko ojca dziecka] lat [wiek] liczący mieszczanin/włościanin/służący dworski [profesja] w Busku [nazwa miejscowości zamieszkania] osiadły, w przytomności Andrzeja [nazwisko] lat [wiek] i Juliana [nazwisko] lat [wiek] liczących mieszczan/włościan/służących dworskich [profesja] w Busku osiadłych, i okazał Nam Dziecię płci męskiej/żeńskiej, oświadczając, iż jest urodzone w Busku/Siesławicach/Zbludowicach wczoraj/dnia [data zapisana słownie] o godzinie [dokładny czas] po południu/wieczorem/w nocy z jego małżonki Maryanny [imię matki] z [nazwisko panieńskie w dopełniaczu l. mn.] lat [wiek] mającej. Dziecięciu temu na Chrzcie Świętym w dniu dzisiejszym przez podpisanego Proboszcza odbyłym nadane zostało imię [imię dziecka], a Rodzicami jego Chrzestnemi byli [imię i nazwisko ojca chrzestnego] i [imię i nazwisko matki chrzestnej]. Akt ten oświadczającemu i świadkom przeczytany przez Nas tylko podpisany został, gdyż oni pisać nie umieją. [imię i nazwisko proboszcza] Proboszcz Buski utrzymujący Akta [podpis proboszcza].

Intrygującym pozostaje również fakt, iż adnotacje w języku rosyjskim odpowiadają polskiej matrycy w stosunku 1:1. Z tego względu można potraktować je jako bezpośrednią kontynuację polskich not wykazujących jedynie zmianę kodu zapisu języka. Widoczny jest tutaj zatem ich pełen izomorfizm, gdyż treść i wpływająca z niej wartość poznawcza wyrażona zostaje w taki sam sposób, co najprawdopodobniej sprowadza się do tego, że pisarz kancelaryjny, opracowując rosyjski tekst, niewolniczo trzymał się polskiego schematu:

Состоялось в Местечке Бускъ [dokładna data zapisana słownie] первого мая тысяча/восемьсот шестьдесят восьмого года [dokładny czas] в три/ часа пополудни. Явился лично Станислав/ [nazwisko ojca dziecka], [profesja] извозчик, [nazwa miejscowości zamieszkania] жительствующий в деревне Зблудовице, [wiek] двадцати двух лет, в/ присутствии [imię i nazwisko świadka] тридцати девяти а также [imię i nazwisko świadka] /сорока лет от роду [wiek], жительствующих/ в деревне Зблудовице [nazwa miejscowości zamieszkania], и предъявили/ нам младенца мужского пола, объявляя,/ что он родился в деревне Зблудовице сего/ же числа в четыре часа утром [data, miejsce i godzina narodzin zapisana słownie] от законной/ его жены Марьяны [imię matki], урожденной [nazwisko panięskie matki]/ двадцати лет от роду [wiek]. Младенцу тому при/ Святом Крещении, совершенном сего числа Священником Августином Чарнацким дано/ имя Станислав [imię dziecka], а восприемниками были/ [imię i nazwisko ojca chrzestnego] и [imię i nazwisko matki chrzestnej]. Акт сей/ объявляющему и свидетелям прочитан и затем/ нами подписан, присутствующие же безграмотны [podpis proboszcza]²⁰.

Jako wysoce prawdopodobne można również przyjąć, iż urzędnik ten już na etapie sporządzania tekstu polskiego, z góry znając formalne wymogi praktyki

²⁰ *Sostajalos' v Mestechke Busk'* [dokładna data zapisana słownie] *pervogo maja tysjacha/ vosem'sot shest'decjat vosmogo goda* [dokładny czas] *v tri/ chasa popoludni. Javilecja lichno Stanislav/* [nazwisko ojca dziecka], [profesja] *izvochnik* [nazwa miejscowości zamieszkania] *zhitel'stvujushchijj v de/revne Zbljudovice*, [wiek] *dvadcati dvukh let, v prisustvii* [imię i nazwisko świadka] *tridcati devjati a takzhe* [imię i nazwisko świadka] *soroka let ot rodu* [wiek] *zhitel'stvujushchijj v derevne Zbljudovice* [nazwa miejscowości zamieszkania], *i pred'javili/ nam mladencza mužhskogo pola, ob'javljaja chto on rodilsja v derevne Zbljudovice sego/ zhe chisla v chetyre chasa utrom* [data, miejsce i godzina narodzin zapisana słownie] *ot zakonnoj/ ego zheny Marjany* [imię matki], *urozhdennoj* [nazwisko panięskie matki] *dvadcati let ot rodu* [wiek]. *Mladenczu tomu pri/ Svjatom Kreshchenii sovershennom sego chisla Cvjashchennikom Avgustinom Charnackim dano/ imja Stanislav* [imię dziecka], *a vospriemnikami byli/* [imię i nazwisko ojca chrzestnego] *i* [imię i nazwisko matki chrzestnej]. *Akt cejj/ ob'javljajushchemu i svideteljam prochitan i zatem/ nami podpisany, prisustvujushchie zhe bezgramotny* [podpis proboszcza] [Transliteracja z alfabetów cyrylickich na alfabet łaciński, <http://www.ib.uj.edu.pl/documents/15512005/21552662/transliteracja> (18.10.2020)].

urzędowej carskiej Rosji, „dokonywał swoistej autocenzury” stosownie do znanych mu wymogów i te same wymogi powtarzał potem przy konstruowaniu tekstu rosyjskiego. W ten sposób możliwe zatem staje się twierdzenie o istnieniu jakiejś konkretnej wielopokoleniowej praktyki kancelaryjnej, związanej z uniwersalnym modelem tekstu realizowanym niejako automatycznie w drugiej połowie XIX wieku niezależnie od użytego w danym momencie systemu językowego.

W każdym wpisie, który jest przeciw lokucją, widoczny jest również deklaracyjny akt mowy, w którym pisarz kancelaryjny każdorazowo informuje o tworzeniu nowego stanu rzeczy poprzez nadanie dziecku imienia:

Dziecięciu temu na Chrzcie Świątym w dniu dzisiejszym przez podpisanego Proboszcza odbyтым nadane zostało imię [imię dziecka].

Tekst nie zawiera ponadto żadnych cyfr (poza numerem aktu) ani skrótów. Wyjątek stanowią dwudziestowieczne zapiski umieszczane na marginesach kart, gdzie daty pojawiają się już w zapisie przy użyciu cyfr arabskich (dzień i rok) oraz rzymskich (miesiąc), przy czym zapis konkretnego miesiąca nie jest jednak konsekwentny, gdyż widoczne są w tym miejscu także cyfry arabskie lub pełne nazwy miesięcy²¹:

- 1) [imię i nazwisko mężczyzny] *dnia 29 października 1934 w kościele parafialnym w Busku zawarł związek małżeński z [imię i nazwisko kobiety];*
- 2) [imię i nazwisko mężczyzny] *dnia 25 kwietnia 1951 r. zmarł w Busku-Zdroju/ Nr. XX/51 Zg. w U.S.C. Busko-Zdrój;*
- 3) [imię kobiety] z [nazwisko panięskie podane w dopełniaczu liczby mnogiej] [nazwisko po mężu] *zmarła w Zbrodzicach dnia 24/X.1952 r./ akt zejścia Nr. XX/52 w U.S.C. w Busku-Zdroju.*

Ani w polskich, ani w rosyjskich adnotacjach nie stwierdzono również żadnych obcojęzycznych wtrętów (łacińskich, polskich w rosyjskich czy też rosyjskich w polskich) albo też odstępstw od ogólnie przyjętych w tym czasie zasad pisowni (oczywiście w obrębie uzusu danej [jednej] kancelarii lub wielu kancelarii działających na konkretnym obszarze geograficznym w określonym czasie). Sporadyczne nieregularności mają natomiast charakter raczej dialektalny lub idiolektalny i nie utrudniają w sposób znaczący recepcji i interpretacji tekstu.

²¹ Numery poszczególnych aktów uległy anonimizacji za pomocą „XX”.

4. Wnioski i uwagi końcowe

Adnotacja w metrykalnej *Księdze Urodzonych* niewątpliwie stanowi interesujący i naukowo jeszcze niepoddany wcześniej analizie rodzaj tekstu. Ponadto daje się on rozpatrywać jako zwierciadło lokalnej historii konkretnej społeczności, w którym pisemnie utrwalono język będący odbiciem zachodzących w niej relacji międzyludzkich.

Eksploracja treści i budowy not wykazuje jednoznacznie, iż każdy wpis był realizowany językowo i konceptualnie w jednakowy sposób niezależnie od języka zapisu noty po jego odgórnym zmianie w 1868 roku. Na pierwszy rzut oka uderzające jest, iż poszczególne części adnotacji nie są od siebie wyraźnie oddzielone, lecz stanowią zwartą, logiczną całość, w której poszczególne elementy każdorazowo wypływają z siebie w określonej kolejności. Ten schemat (tekstem) realizowany jest w konkretnych tekstach w sposób bezwyjątkowy.

Oczywiście badanie takich tekstów wymagałoby pogłębienia dociekań oraz poszerzenia perspektywy o wpisy w paralelnych księgach z lat wcześniejszych i późniejszych lub też pochodzących z innych obszarów danego kręgu językowego czy kulturowego, ale niewątpliwie powyższa praca, pomyślana jako projekt pilotażowy, może posłużyć jako przyczynek i punkt wyjścia dla takich pogłębianych i poszerzonych dociekań, co mogłoby wpisać się w „trend w lingwistyce tekstu, aby tekst (rodzaj tekstu) zawsze badać w kontekście innych tekstów (w dyskursie)” (Smykała 2009: 287), który

jest [...] zasadniczo otwartym zbiorem odnoszących się do siebie wypowiedzi powiązanych tematycznie. Nie chodzi o dane obiektywnie i (ostro) odgraniczone od siebie kompleksy, lecz o związki, które społeczność komunikująca się ze sobą w procesie społeczno-historycznym konstytuuje jako wielkości duchowe o pewnym stopniu uporządkowania, na których tle produkuje się poszczególne wypowiedzi i teksty (Adamzik 2001: 254, cyt. za: Bilut-Homplewicz 2009: 335).

Bibliografia

- Adamzik Kirsten (2001): *Sprache. Wege zum Verstehen*. Tübingen-Basel.
- Assmann Jan (1988): Kollektives Gedächtnis und kulturelle Identität. Pobrane z: https://archiv.ub.uni-heidelberg.de/propylaeumdok/1895/1/Assmann_Kollektives_Gedaechtnis_1988.pdf (1.10.2020).
- Beaugrande de Robert-Alain, Dressler Wolfgang Ulrich (1981): *Eine Einführung in die Textlinguistik*. Tübingen.
- Becker-Mrotzek Michael (1999): *Die Sprache der Verwaltung als Institutionensprache*. In: Hoffmann Lothar, Kalverkämper Hartwig, Wiegand Herbert Ernst (eds.): *Fachsprachen*, t. 2. Berlin, 1391–1402.

- Berdychowska Zofia (1989): Gemeinsames und differentes. Häufigkeit und Exklusivität in den Fachsprachen. Studien zum polnisch-deutschen Sprachvergleich 3. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Językoznawcze*, 94, 15–19.
- Berdychowska Zofia (1993): Die funktionale Satzperspektive und Textablauf in deutschen medizinischen Zeitschriftenaufsätzen. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace językoznawcze*, 113, 24–41.
- Berdychowska Zofia (1994): Sprachliche und kulturelle Aspekte der (internationalen) Produktvermarktung in einem Reformland. In: Bungarten Theo (ed.): *Sprache und Kultur in der interkulturellen Marketingkommunikation*. Tostedt, 9–23.
- Biaduń-Grabarek Hanna (2017): Zur Realisierung der mundartlichen frühneuhochdeutschen Neuerungen im Schöffnenbuch der Alten Stadt Thorn (1363–1443). In: Biaduń-Grabarek Hanna, Firyn Sylwia (eds.): *Sprache der deutschsprachigen Kanzleien in der frühneuhochdeutschen Zeit im südlichen Ostseeraum*, t. 1: *Phonologische und graphematische Ebene*. Frankfurt/Main, 97–115.
- Biaduń-Grabarek Hanna, Grabarek Józef (2019): Zur Realisierung der frühneuhochdeutschen standardsprachlichen vokalischen Neuerungen in dem Althornischen Schöffnenbuch aus dem ersten Jahrhundert des Frühneuhochdeutschen. In: Wiktorowicz Józef, Just Anna, Owskiński Piotr A. (eds.): *Facetten der Sprachwissenschaft: Bausteine zur diachronen und synchronen Linguistik*. Berlin, 21–38.
- Bilut Zofia (1990): Der literarische Text in funktional-kommunikativer Sicht. In: *Aktuelle Fragen der funktionalen Sprachbetrachtung. Wissenschaftliche Konferenz 3. und 4. Oktober 1989, Protokollband*. Leipzig, 92–94.
- Bilut Zofia (1993a): Zu ausgewählten Fragen der linguistischen Textbeschreibung (dargestellt am Beispiel literarischer Texte). In: Darski Józef, Vetulani Zygmunt (eds.): *Sprache-Kommunikation-Informatik. Akten des 26. Linguistischen Kolloquiums Poznań 1991*, t. 2. Tübingen, 735–739.
- Bilut Zofia (1993b): Zur Textkomposition in der deutschsprachigen Kurzprosa bei Brecht, Kafka, Kunert und Polgar. In: *Germanistische Dissertationen in Kurzfassung. Jahrbuch für Internationale Germanistik. Serie B*, t. 12. Frankfurt/Main, 219–225.
- Bilut-Homplewicz Zofia (2009): Lingwistyka tekstu w Polsce i w Niemczech – próba bilansu. W: Bilut-Homplewicz Zofia, Czachur Waldemar, Smykała Marta (red.): *Lingwistyka tekstu w Polsce i w Niemczech. Pojęcia, problemy, perspektywy*. Wrocław, 325–341.
- Biszczyński Marek (2013): *Die ältesten Stadtbücher von Sprottau/Szprotawa. Ein Beitrag zur Erforschung des Frühneuhochdeutschen in Niederschlesien*. Zielona Góra.
- Błachut Edyta (2018): Textanalyse oder Textinterpretation? Überlegungen aus textlinguistischer Sicht. *Studia Germanica Posnaniensia*, 39, 89–103.
- Bogacki Jarosław (2009): *Graphematische Untersuchungen zum Vokalismus im deutschsprachigen Schrifttum des 15. und 16. Jahrhunderts aus Namslau, Brieg, Neisse und Leobschütz*. Berlin.
- Brinker Klaus (2010): *Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden*. Berlin.
- Bußmann Hadumod (1990): *Lexikon der Sprachwissenschaft*. Stuttgart.
- Chromik Grzegorz M. (2010): *Schreibung und Politik. Untersuchungen zur Graphematik der frühneuhochdeutschen Kanzleisprache des Herzogtums Teschen*. Kraków.
- Czachur Waldemar (2007): *Textmuster im Wandel. Ein Beitrag zur textlinguistischen Erforschung der Vereinssatzungen im 19. Jahrhundert*. Wrocław–Dresden.
- Czachur Waldemar (2008): Die Analyse der Vereinssatzungen des 19. Jahrhunderts vor dem Hintergrund der pragmatisch und kognitiv orientierten Sprachgeschichte. In: Czachur Waldemar, Czyżewska Marta (eds.): *Vom Wort zum Text. Studien zur deutschen Sprache und Kultur. Festschrift für Józef Wiktorowicz zum 65. Geburtstag*. Warszawa, 461–474.

- Czachur Waldemar (2009): Miejsce lingwistyki tekstu w kanonie przedmiotów uniwersyteckich w kształceniu filologicznym w Polsce i w Niemczech. Lingwistyka tekstu w polskich i niemieckich podręcznikach. W: Bilut-Homplewicz Zofia, Czachur Waldemar, Smykała Marta (red.): *Lingwistyka tekstu w Polsce i w Niemczech. Pojęcia, problemy, perspektywy*. Wrocław, 297–309.
- Czachur Waldemar, Zimmer Agnieszka (2018): Das Testament als eine Textsorte. Eine linguistische Analyse des Testaments des galizischen Adligen Herman de Brunicki aus dem Jahre 1835. *Studia Germanica Posnaniensia*, 39, 35–51.
- Feret Magdalena Zofia (2019): *Wiedza o języku w pytaniach i odpowiedziach*. Kielce.
- Firyn Sylwia (2017): Zur Realisierung der frühneuhochdeutschen standardsprachlichen Diphthongierung und Monophthongierung im Schöffebuch der Alten Stadt Thorn (1363–1443). In: Biaduń-Grabarek Hanna, Firyn Sylwia (eds.): *Sprache der deutschsprachigen Kanzleien in der frühneuhochdeutschen Zeit im südlichen Ostseeraum. Tom 1. Phonologische und graphematische Ebene*. Frankfurt/Main, 117–131.
- Firyn Sylwia, Owsński Piotr A. (2020): *Sprache der deutschsprachigen Kanzleien in der frühneuhochdeutschen Zeit im südlichen Ostseeraum. Teil 2. Morphologische Ebene. Zu den Kategorien des Adjektivs und den Ablautklassen*. Berlin.
- Franz Eckhart G. (1993): *Einführung in die Archivkunde*. Darmstadt.
- Göpferich Susanne (1995): *Textsorten in Naturwissenschaften und Technik. Pragmatische Typologie, Kontrastierung, Translation*. Tübingen.
- Grabarek Józef (1984): *Die Sprache des Schöffebuches der Alten Stadt Toruń*. Rzeszów.
- Grabarek Józef (2017): Zur Realisierung der standardsprachlichen vokalischen Neuerungen des Frühneuhochdeutschen im Text der Protokolle des Generallandtags von Preußen Königlichen Anteils (1527–1528). In: Biaduń-Grabarek Hanna, Firyn Sylwia (eds.): *Sprache der deutschsprachigen Kanzleien in der frühneuhochdeutschen Zeit im südlichen Ostseeraum*, t. 1: *Phonologische Und graphematische Ebene*. Frankfurt/Main, 78–94.
- Grucza Sambor (2003): Badania z zakresu tekstu specjalistycznego w Polsce. W: Kielar Barbara, Grucza Sambor (red.): *Języki specjalistyczne 3. Lingwistyczna identyfikacja tekstów specjalistycznych*. Warszawa, 35–55.
- Grucza Sambor (2004): *Od lingwistyki tekstu do lingwistyki tekstu specjalistycznego*. Warszawa.
- Grucza Sambor (2006): Zu den Forschungsgegenständen und den Forschungszielen der Fachtextlinguistik. In: Grucza Franciszek et al. (eds.): *Texte – Gegenstände germanistischer Forschung und Lehre. Materialien der Jahrestagung des Verbandes Polnischer Germanisten, 12.-14. Mai 2006, Toruń*. Warszawa, 101–122.
- Grucza Sambor (2009): Lingwistyka tekstu – jej przedmiot i cele częściowe badań. W: Bilut-Homplewicz Zofia, Czachur Waldemar, Smykała, Marta (red.): *Lingwistyka tekstu w Polsce i w Niemczech. Pojęcia, problemy, perspektywy*. Wrocław, 95–107.
- Grulkowski Marcin (2015): *Najstarsze księgi miejskie Głównego Miasta Gdańska z XIV i początku XV wieku. Studium kodykologiczne*. Warszawa.
- Hartmann Josef (2004): Allgemeine Entwicklung des Amtsbuchwesens. In: Beck Friedrich, Henning Eckart (eds.): *Die archivalischen Quellen. Mit einer Einführung in die Historischen Hilfswissenschaften*. Köln–Weimar–Wien, 40–53.
- Heinemann Wolfgang (2008): Textpragmatische und kommunikative Ansätze. In: Janich Nina (ed.): *Textlinguistik. 15 Einführungen*. Tübingen, 113–143.
- Hoffmann Lothar (1989): *Rechtsdiskurse*. Tübingen.
- Hrynicki Wojciech M. (2016): Organizacja rejestracji stanu cywilnego w Polsce w ujęciu historycznym, 358–374. Pobrane z: https://iusnovum.lazarski.pl/fileadmin/user_upload/oficyna/Ius_Novum_4-16_24-W.Hrynicki.pdf (15.10.2020).

- Iluk Jan (1992): Personenbezeichnungen in juristischen Texten. Überlegungen zu ihrer Übersetzbarkeit und Lehrbarkeit. *Fremdsprachen und Hochschule*, 34, 70–88.
- Iluk Jan (1998): Problemy tłumaczenia nazw medycznych na przykładzie języka polskiego i niemieckiego. *Glottodidactica*, 26, 123–136.
- Kaczmarkowski Michał (1987): Lingwistyka tekstu. Geneza, rozwój, stan obecny. *Roczniki Humanistyczne*, XXXV, 3, 105–125.
- Kaleta-Wojtasik Sławomira (2001): Mittelalterliches Testament als Textsorte. Versuch einer Untersuchung anhand deutschsprachiger Testamente der Krakauer Bürger aus dem XV. Jh. In: Schwarz Alexander, Abplanalp-Luscher Laure (eds.): *Textallianzen am Schnittpunkt der germanistischen Disziplinen*. Frankfurt/Main, 259–272.
- Kaleta-Wojtasik Sławomira (2004): *Graphematische Untersuchungen zum Codex Picturatus von Balthasar Behem*. Kraków.
- Kapuścińska Anna (2013): Być albo nie być... tekstem. Problemy definicji tekstu w kontekście tekstów medialnych. *tekst i dyskurs – text und diskurs*, 6, 121–130.
- Kretzschmar Robert (2018): Amtsbücher. Pobrane z: <https://www.leo-bw.de/themenmodul/sudwestdeutsche-archivalienkunde/archivaliengattungen/amtsbuecher#x01> (4.10.2020).
- Labocha Janina (2009): Lingwistyka tekstu w Polsce. W: Bilut-Homplewicz Zofia, Czachur Waldemar, Smykała Marta (red.): *Lingwistyka tekstu w Polsce i w Niemczech. Pojęcia, problemy, perspektywy*. Wrocław, 45–56.
- Łopuszańska Grażyna (2017): Zur Danziger Kanzleisprache im Mittelalter. In: Biaduń-Grabarek Hanna, Firyn Sylwia (eds.): *Sprache der deutschsprachigen Kanzleien in der frühneuhochdeutschen Zeit im südlichen Ostseeraum*, t. 1: *Phonologische und graphematische Ebene*. Frankfurt/Main, 63–75.
- Malinowska Ewa (2001): *Wypowiedzi administracyjne – struktura i pragmatyka*. Opole.
- Mazur Jan (1990): Styl i tekst w aspekcie pragmatycznym (Z zagadnień teoretyczno-metodologicznych). *Socjolingwistyka*, 9, 71–87.
- Moskała Paweł, Owsiański Piotr A. (2019): Zum schlesischen Dialekt in Kleinpolen anhand der Sprachanalyse ausgewählter Juramenta aus dem 15. Jahrhundert. *Germanica Wartislaviensia. Das Universelle und das Spezifische*, 144, 199–212.
- Owsiański Piotr A. (2017a): *Graphematische Untersuchungen zur ostdeutschen Apostelgeschichte aus dem 14. Jahrhundert*. Frankfurt/Main.
- Owsiański Piotr A. (2017b): Das Schlesische in Krakau: Versuch einer graphematischen Analyse der Krakauer Hutmacherstatuten. In: Biaduń-Grabarek Hanna, Firyn Sylwia (eds.): *Sprache der deutschsprachigen Kanzleien in der frühneuhochdeutschen Zeit im südlichen Ostseeraum*, t. 1: *Phonologische und graphematische Ebene*. Frankfurt/Main, 43–60.
- Owsiański Piotr A. (2017c): Versuch einer Sprachanalyse ausgewählter deutscher Willküren (14. Jh.) aus Antiquum registorum privilegiorum et statutorum civitatis Cracoviensis. In: Owsiański Piotr A., Feret Andrzej S., Chromik Grzegorz M. (eds.): *Auf den Spuren der Deutschen in Mittel- und Osteuropa: Sławomira Kaleta-Wojtasik in memoriam*. Frankfurt/Main, 113–129.
- Owsiański Piotr A. (2019): Das werdende einheitliche Deutsch im Lichte der graphematischen Untersuchung des Konsonantismus in einer Dorfwillkür aus dem 17. Jahrhundert. In: Błachut Edyta, Gołębiowski Adam (eds.): *Synchronie und Diachronie. Gegenstand – Methoden – Ziele*. Wrocław–Dresden, 133–145.
- Owsiański Piotr A., Paluch Anna (2020a): Zum sprachlichen Weltbild in ausgewählten Begriffen aus dem Bereich des Erbrechts in der deutschen und polnischen Sprache. *Colloquia Germanica Stetinensia*, 29, 255–276.
- Owsiański Piotr A., Paluch Anna (2020b): Zur (In)Korrektheit der erbrechtlichen Terminologie in der polnischen und deutschen Rechtssprache anhand ausgewählter Beispiele. Eine kritische Studie. *Osteuropa Recht*, 66, 205–216.

- Paluch Anna, Owsński Piotr A. (2020): O (nie)poprawności terminologii prawa spadkowego w polskim i niemieckim języku prawnym na przykładzie wybranych pojęć. Studium krytyczne. Pobrane z: <https://glosprawa.pl/artukul-88/o-nie-poprawnosci-terminologii-prawa-spadkowego-w-polskim-i-niemieckim-jezyku-prawnym-na-przykladzie-wybranych-pojec-studium-krytyczne> (4.10.2020).
- Pałuszyńska Edyta (2010): Analiza tekstu jako zdarzenia komunikacyjnego. *Acta Universitatis Lodziensis. Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców*, 17, 157–165.
- Piętkowa Romualda (2004): Gatunki stylu urzędowego – wzorce i realizacja. W: Ostaszewska Danuta (red.): *Gatunki mowy i ich ewolucja*, t. 1: *Mowy piękno wielorakie*. Katowice, 230–245.
- Pike Kenneth Lee (1971): *Language in Relation to a Unified Theory of the Structure of Human Behaviour*. Hague.
- Polański Kazimierz (red.) (1999): *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, Wrocław.
- Richter Gregor (1979): *Lagerbücher- oder Urbarlehre, Hilfswissenschaftliche Grundzüge nach Württembergischen Quellen*. Stuttgart.
- Rzeszutko-Iwan Małgorzata (2009): Pojęcie tekstu w badaniach tekstologicznych. W: Bilut-Homplewicz Zofia, Czachur Waldemar, Smykała Marta (red.): *Lingwistyka tekstu w Polsce i w Niemczech. Pojęcia, problemy, perspektywy*. Wrocław, 57–68.
- Schwarz-Friesel Monika, Consten Manfred (2014): *Einführung in die Textlinguistik*. Darmstadt.
- Simmler Franz (2002): Textsorte „Diatessaron” und seine Traditionen: Kontinuitäten und Neuansätze vom 9. bis 15. Jahrhundert. In: Simmler Franz (ed.): *Textsorten deutscher Prosa vom 12./13. bis 18. Jahrhundert. Akten zum Internationalen Kongress in Berlin 20. bis 22. September 1999*. Bern, 289–367.
- SJP PWN, *Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/> (4.10.2020).
- Smykała Marta (2009): Kontrastywna lingwistyka tekstu w Polsce i Niemczech. W: Bilut-Homplewicz Zofia, Czachur Waldemar, Smykała Marta (red.): *Lingwistyka tekstu w Polsce i w Niemczech. Pojęcia, problemy, perspektywy*. Wrocław, 277–296.
- Spáčilová Libuše (2000): *Deutsche Testamente von Olmützer Bürgern: Entwicklung einer Textsorte in der Olmützer Stadtkanzlei in den Jahren 1416–1566*. Wien.
- Sztandera Grzegorz (2015): Akta metrykalne parafii Korczew. Pobrane z: http://repozytorium.uni.lodz.pl:8080/xmlui/bitstream/handle/11089/13447/11-225_235-Sztandera.pdf?sequence=1&isAllowed=y (8.10.2020).
- Topbaş Pamuk Nursen, Yılmaz Onur (2019): Die Korrelation zwischen Textlinguistik und Lehrbüchern anhand einer textlinguistischen Analyse von „Lagune”. Pobrane z: <https://dergipark.org.tr/en/pub/huefd/issue/39315/578830> (3.10.2020).
- Transliteracja z alfabetów cyrylickich na alfabet łaciński*. Pobrane z: <http://www.ib.uj.edu.pl/documents/15512005/21552662/transliteracja> (18.10.2020).
- Waligóra Krystyna (2002): Zunftsatzung als Textsorte. In: Simmler Franz (ed.): *Textsorten deutscher Prosa vom 12./13. Jh. bis 18. Jahrhundert und ihre Merkmale*. Berlin, 475–499.
- Waluś Justyna (2010): Księgi metrykalne Pomorza Zachodniego. *Colloquia Theologica Ottoniana*, 1, 141–168.
- Weigt Zenon (2000): Pragmatyczno-językowe aspekty powszechnej informacji medycznej na przykładzie polskich i niemieckich ulotek do lekarstw. W: Michalewski Kazimierz (red.): *Regulacyjna funkcja tekstów*. Łódź, 425–433.
- Wiktorowicz Józef (2009): Niemieckojęzyczne badania nad historycznymi gatunkami tekstu. W: Bilut-Homplewicz Zofia, Czachur Waldemar, Smykała Marta (red.): *Lingwistyka tekstu w Polsce i w Niemczech. Pojęcia, problemy, perspektywy*. Wrocław, 265–273.
- Wiktorowicz Józef (2011): Die Textsorte ‘Testament’ in der Krakauer Kanzleisprache. In: Wiktorowicz Józef (ed.): *Krakauer Kanzleisprache. Forschungsperspektiven und Analysemethoden*. Warszawa, 155–164.

- Wiktorowicz Józef (2019): Zur Entstehung und zu den konstitutiven Merkmalen der Textsorte *Gebet*. In: Wiktorowicz Józef, Just Anna, Owsiański Piotr A. (eds.): *Facetten der Sprachwissenschaft: Bausteine zur diachronen und synchronen Linguistik*. Berlin, 215–225.
- Wilkoń Aleksander (2002): *Spójność i struktura tekstu*. Kraków.
- Wojtak Maria (2004): Gatunki urzędowe na tle innych typów piśmiennictwa użytkowego – zarys problematyki. W: Malinowska Ewa (red.): *Język – prawo – społeczeństwo*. Opole, 131–141.
- Ziegler Arne (2003): *Städtische Kommunikationspraxis im Spätmittelalter. Historische Soziopragmatik und Historische Textlinguistik*. Berlin.
- Żmudzki Jerzy (2019): Zur Ontologie des Textes. In: Wiktorowicz Józef, Just Anna, Owsiański Piotr A. (eds.): *Facetten der Sprachwissenschaft: Bausteine zur diachronen und synchronen Linguistik*. Berlin, 227–241.

